

УДК 070 (477) (082)

Світлана Кравченко

ПОЛЬСЬКА ПУБЛІЦИСТИКА 20–30-Х РОКІВ ХХ СТ. ПРО ТВОРЧІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті розглядаються публікації, присвячені різним аспектам життя і творчого шляху українського поета. Особлива увага звертається на особисті стосунки Шевченка з поляками та їх вплив на творчість.

Ключові слова: статті, впливи, стосунки, відгуки, переклади.

Kravchenko S. Polish Publicism of 20–30-x Years of XX item is About Creation of Shevchenko. The article „The Polish publicistic at the 20th–30th years of XX century about the creation of Taras Shevchenko” is about publications, which where devoted different aspects of life and creative way of Ukrainian poet. The main attention to personal relationship between Shevchenko and polish nation and there influence on his creation.

Key words: articles, influences, relations, reviews, translations.

У період міжвоєнного двадцятиліття спостерігається значне по-жвавлення польсько-українського діалогу, зокрема в царині культури, зумовлене як здобуттям польським народом державності, так і наслідками Ризької угоди, внаслідок якої західноукраїнські землі ввійшли до складу II Речі Посполитої.

На сторінках літературних видань з’являється, особливо в кінці 20-х рр., значна кількість інформації про розвиток літератур сусідніх народів. З-поміж тем, пов’язаних з Україною, поза сумнівом, на першому місці за кількістю зацікавлень постать Тараса Шевченка.

Часто березневі видання якщо не повністю присвячувалися, як, наприклад, еміграційні українські часописи в Польщі, то завжди згадували життя та творчість Т. Шевченка. Це була одна з провідних літературних тем місячника „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, який виходив у Варшаві в 1932–1938 рр. за редакцією В. Бончковського. На його сторінках найчастіше з’являлися твори Шевченка польською мовою та різножанрова публіцистика про життя і творчий шлях поета.

Уже в 1934 р. у другому числі „Бюлетеня польсько-українського”, який на той час виходив як тижневик, опубліковано статтю доктора М. Альтбауера „Вільненські відлуння в житті та творчості Тараса Шевченка”, а десятий випуск майже повністю був присвя-

чений постаті великого Кобзаря. Він відкривався редакційною статтею „Культ Шевченка”, у якій лаконічно окреслювалася вага культу Кобзаря та його значення в цілому. У статті зазначалося, що жоден із поетів світу не користується такою пошаною серед свого народу, як Шевченко серед українців, що точка його ваги не у величезній кількості написаної літератури, а в „дослівному березневому звучанні, постійному і тривалому”, в його об’єднуючій ролі [1, 1]. Розглядаючи „великість” Т. Шевченка, невідомий автор (імовірно, й сам В. Бончковський) пише, що вона „полягає власне в універсальності його національних і суспільних ідей, які стояли над класами, партіями, групами і угрупованнями” [1, 2]. Саме це, на його думку, дало комуністам використати твори митця у власних політичних інтересах.

Роздуми над творчістю поета продовжила в цьому ж випуску величезна розвідка П. Зайцева „Шевченко і поляки”, у якій український учений дуже детально аналізує як біографічні факти можливих зустрічей і знайомств поета з поляками та їх впливи, так і польські мотиви у творчості Тараса Шевченка, їх витoki, інтенції й інтерпретації. Багато уваги приділяє дослідник поемі „Гайдамаки”, інтерпретації в ній історичних подій, сприйняття польською аудиторією, значення „Передмови”, яка відсутня у прижиттєвих російських виданнях твору, особливостям польських перекладів та ін. Багато уваги у своїй праці П. Зайцев приділяє стосункам Т. Шевченка з поляками на засланні та після повернення, розглядає їх, спираючись на спогади, щоденники й листи. Із численних наведених аргументів та доказів учений робить цікавий висновок: „Деякі українці, друзі Шевченка і його перші біографи прагнули кинути тінь на стосунки Шевченка з поляками. Ці стосунки описувались як використання авторитету Шевченка для якихось польських цілей... Такий погляд часом впливав навіть із щирого переконання, що так було насправді... Вже др. Щурат і Сергій Єфремов у своїх працях довели, що не так було, що об’єктивність вимагає зазначити про те, що були і польські оцінки, які необ’єктивно оцінювали взаємини Шевченка з поляками: одні робили з нього гайдамацького ватажка, інші стверджували абсолютно безпідставно, що „польські письменники першими прославили Шевченка”. Славу зробив собі Шевченко сам. А що в скарбниці його духу, яку передав поколінням, є перлини і зі скарбів

польської культури, то ще більше підносить значення його творчого генія: тіні похмурого минулого не відлякали його, вірив у краще прийдешнє, служив людству під штандартом Добра і Правди, на засадах яких прагнув побудувати майбутні стосунки обох споріднених але посварених народів” [2, 20–21].

Шевченківський випуск „Бюлетеня польсько-українського” продовжувала розлога праця др. Лукаша Луціва „Поляки про Шевченка (Тарас Шевченко в польській літературі)”, у якій аналізувалися польські відгуки на творчість Шевченка, прижиттєві й пізніші, на малярський та поетичний доробок, а також польські переклади його творів. У статті розглядаються всі позитивні й негативні оцінки українського митця та їх можливі причини або витoki. Автор статті зазначає, що зазвичай негативну оцінку в поляків викликали дві поеми – „Тарасова ніч” та „Гайдамаки”, бо саме в них поет торкався найдражливіших тем польсько-українського минулого. Крім того, Луців вважає, що значною мірою негативне сприйняття „Гайдамаків” зумовлене тим фактом, що прижиттєві видання поеми, які з’являлися в Росії, були без „Передмови”. Більшість поляків читали саме такі видання і сприймали твір поверхово, не заглиблюючись у художню й історичну правду, не схоплюючи позицію автора. Причиною неоднозначного сприйняття поляками Шевченка Луців називає не тільки свідоме усунення „Передмови” з російських видань, але й узагалі відсутність антимосковських творів Шевченка за його життя на теренах Польщі та України, які тоді входили до складу Російської імперії. Вони з’явилися вже після смерті поета і то за межами Росії. Цей факт не давав можливості повно й об’єктивно поцінувати доробок митця.

Л. Луців аналізує відгуки К. Падуха, Л. Совінського (його публікацію називає першою великою оцінкою творчості Шевченка не тільки польською мовою), Г. Баттаглії, Б. Залеського, дискусію у пресі, яка розгорнулася в 60-ті рр. XIX ст., і до якої долучилося багато письменників, журналістів, критиків, навіть студентів, художні переклади В. Сирокомлі, А. Ю. Гожачинського, Л. Совінського та ін. У статті розглядаються польські оцінки творчості Т. Шевченка, що з’явилися в кінці XIX та на початку XX ст. Автор наголошує на актуальності порушених українським поетом проблем для нинішнього (тодішнього – 30-ті рр. XX ст. – прим. С. К.) вирішення польсько-українських

відносин, на актуальності заповіту великого Кобзаря не тільки для українського народу.

До надзвичайно цікавих для шевченкознавства й маловідомих у літературознавстві фактів належить польська промова на похованні Т. Шевченка в Петербурзі, виголошена студентом Владиславом Хорошевським. Про цей факт ідеться в наступній публікації цього ж таки шевченківського випуску „Polskie przemówienie nad trumną Tarasa Szewczenki” („Польська промова над труною Шевченка”), підписаній криптонімом b. Зашифрований автор досить детально розглядає суспільно-історичну ситуацію, яка тоді склалася в Петербурзі, зміст та значення виголошеної промови, її прихований ідейний сенс і значення для всього польського визвольного руху.

Аналізуючи історичні факти, він стверджує, що саме керівництво того польського підпільного „товариства революціонерів” видало розпорядження, яке привело на поховання Шевченка всю революційну петербурзьку Полонію [4, 27], і це був їх перший прихований політичний виступ проти царату перед початком відкритого протесту. Участь великої кількості поляків у похованні автор розглядає в контексті тодішніх російсько-українських та російсько-польських відносин.

Публікації шевченківського номера „Бюлетеня” супроводжувалися ілюстраціями – репродукціями малюнків і портретів (автопортретів) Т. Шевченка, польськими перекладами поезій: „Заповіту” Зоф’ї Войнаровської, „Мені однаково...” Павла Зайцева та віршем Антонія Сиви (Едварда Желіговського) „До брата Тараса Шевченка”.

У п’ятнадцятому випуску видання за 1934 р. привертає увагу особливо цікава історія екземпляру „Кобзаря” Т. Шевченка ручної роботи. Розкішно ілюстрований, оправлений у шкіру із золотою оздобою й застібками, переписаний латинськими літерами в польській транскрипції, він був вилучений під час розгрому Кирило-Мефодіївського братства та знову віднайдений в архіві „III отделения” політичної поліції в Петербурзі через 70 років у 1917-му.

З-поміж власне літературної проблематики на сторінках „Бюлетеня” обговорювалися художні особливості польських перекладів поезії Шевченка, польські постаті в прозі митця, нове видання творів Т. Шевченка та багато інших питань.

Увага редакції часопису до творчості українського поета була постійною. За період з 1932 по 1938 рр. надруковано десятки перекладених польською мовою поезій, уривок із повісті, численні статті, відгуки, рецензії, нотатки, повідомлення. Перед польськими читачами розкривалися невідомі сторінки життя й творчості великого українського поета (часто невідомі й самим українцям), якого автори публікацій одностайно оцінювали як генія нації. Редакційний колектив намагався давати різносторонні й об'єктивні оцінки, підтверджуючи їх завжди конкретними фактами. У суперечливих питаннях завжди наводилися різні погляди й підходи, висновки були аргументовані.

Крім уже згадуваного П. Зайцева, до постаті Т. Шевченка постійно звертався у своїй польськомовній публіцистиці Є. Маланюк. У нарисах, статтях та оглядах, які були надруковані у польській періодиці 30-х рр. ХХ ст., (а це: „Literatura ukraińska w świetle współczesności” („Українська література в світлі сучасності”) („Wschód-Orient”, 1932), „Poezja ukraińska ostatniej doby” („Українська поезія останньої доби”) („Wiadomości Literackie”, 1933), „O Literaturze Ukraińskiej” („Про українську літературу”) („Przegląd Współczesny”, 1933), „Tajemnica Hohola” („Таємниця Гоголя”) („Wschód”, 1934), „Szkice do typologii kultur” („Начерки до типології культур”) („Marcholt”, 1935) та ін.), письменник намагався відтворити цілісну картину культурного й літературного процесу в Україні від витоків до сучасності. Розглядаючи етап ХІХ ст., Маланюк завжди детально зупинявся на ролі Т. Шевченка й майже завжди розглядав його в антиномії до Гоголя. Шевченко – виходець із народу, геній національного духу; Гоголь – виходець з української шляхти, символ її деморалізації і занепаду [5, 2]. Високо оцінюючи значення Шевченка для українського духовного відродження, Є. Маланюк із гіркотою зазначає про потужну вульгаризацію суті Кобзаря, до якої долучилася як московська, так і українська критика. Він писав: „Вулканічність поезії Шевченка – найполум'яніше до сьогоднішнього дня явище національного демонізму – була піддана, через свою «несвоєчасність» з точки зору матеріалістично і соціалістично налаштованої української інтелігенції кінця ХІХ ст. і під впливом вульгаризуючого псевдо-шевченківського епігонізму, значному затьмаренню, саме відчуття шевченківського духу було втрачене” [6, 2].

Роздуми про фальсифікацію образу Т. Шевченка в досить несподіваному ракурсі розгортає письменник у своїй статті „Dwa oblicza Tarasa Szewczenki” („Два обличчя Тараса Шевченка”), опублікованій у 1933 р. у кварталнику „Всхуд”. Розглядаючи два відомі в шевченківській іконографії варіанти портретів письменника, Маланюк пише: „Перший – це портрет Шевченка чи то в сюртуці (фотографія), чи то в жакеті чи тужурку (автопортрети), з непокритою головою, з проникливим, природнім в своїй простоті поглядом маляра і мудреця. Немає тут ні пози, ні «декоративності», за винятком одного хіба колишнього (з періоду студій в петербурзькій Академії мистецтв) романтичного автопортрету, з головою надто нахиленою вбік, з дещо підкресленим, але напевно щирим (і обґрунтованим) байронізмом” [7, 366]. Із цього першого варіанта, на думку Є. Маланюка, ми й бачимо справжнього Шевченка, яким він був у житті, однак саме цей варіант є малознаним.

Натомість другий варіант „дуже популярний у старих виданнях, це Шевченко майже завжди у шапці і, очевидно, в кожусі. Типовим прикладом цього варіанту є популярний портрет пензля Крамовського, який поклав початок численних дереворитних копій: униз скерований погляд підкреслено сумних очей («народний мученик»), штучність сидячої пози, висока зсунута на бакир бараняча шапка, солодкість травестованої селянськості (навіть – хлопства, мужицтва), це риси того – сказав би – фатального варіанту портрета Шевченка...” [7, 366]. Цей портрет, свідомо спопуляризований і дотепер найвідоміший, на думку Є. Маланюка, великою мірою також долучився до фальсифікації й вульгаризації постаті великого Кобзаря. Він заклав у свідомість українців образ стомленого життям селянина похилого віку, тоді як справжній Шевченко помер всього лише в 47 років. Письменник розглядає час та причини появи саме такого портрета, ймовірні обставини, що спричинили його спопуляризацію, а також ті якості образу, що він сформував у масовій свідомості. Факти з життя Т. Шевченка Є. Маланюк описує на тлі тогочасних російсько-українських відносин, особистісних контактів і зв'язків поета з російською інтелектуальною елітою та польською громадою.

Оцінюючи велетенську роль Т. Шевченка для України, його часто порівнювали з генієм польської культури Адамом Міцкевичем. Міцкевичівські впливи у творчості Шевченка розглядав Л. Луців у

вищезгаданій публікації. Про спорідненість цих двох митців писав Вл. Міхал у інформаційному нарисі „Від Котляревського до Тичини”: „У найтяжчі хвилини зневіри і розпачу світів своєму народові, як Міцкевич, натхненним серцем любові і зігривав благодотворним сонцем надії. Живив його своїм полум’яним духом, виховував, вів...” [8, 4].

Відгуки про творчість Т. Шевченка, які друкувалися в польських періодичних виданнях 20-х–30-х рр. ХХ ст., відрізнялися від радянської критики конкретністю, точністю й обґрунтованістю висловлених оцінок, відсутністю надмірної пафосності.

Література

1. Kult Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński.– Warszawa, 1934, № 10.– С. 1–2.
2. Zajcew P. Szewczenko i Polacy // Biuletyn Polsko-Ukraiński.– Warszawa, 1934.– № 10.– С. 2–21.
3. Łuciw Ł. Polacy o Szewczenku // Biuletyn Polsko-Ukraiński.– Warszawa, 1934.– № 10.– С. 21–26.
4. Polskie przemówienie nad trumną Tarasa Szewczenki // Biuletyn Polsko-Ukraiński.– Warszawa, 1934.– № 10.– С. 27–28.
5. Małaniuk E. Poezja ukraińska ostatniej doby // Wiadomości Literackie.– Warszawa, 1933, № 4.– S. 2
6. Małaniuk E. O literaturze ukraińskiej // Przegląd Współczesny.– Kraków, 1933.– № 132.– S. 1–22
7. Małaniuk E. Dwa oblicza Tarasa Szewczenki // Przegląd Współczesny.– Kraków, 1933.– № 140.– S. 365–378.
8. Mihał Wł. Od Kotlarewśkoho do Tyczyny // Zet.– 1932, № 2.– S. 4

УДК 821.161.2.09 + 821.162.1.09

Вікторія Марценішко

ФУНКЦІОНУВАННЯ СТІЙКИХ СЮЖЕТНИХ МОТИВІВ У ТРИЛОГІЇ М. СТАРИЦЬКОГО „БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ” І РОМАНІ Г. СЕНКЕВИЧА „ВОГНЕМ І МЕЧЕМ”: ТИПОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ

У статті досліджується функціонування й конотаційні зміни традиційних сюжетних мотивів у історичній романістиці другої половини ХІХ ст. на матеріалі трилогії М. Старицького „Богдан Хмельницький” і роману Г. Сенкевича „Вогнем і мечем”. Акцентується увага на поширеному мотиві викрадення